

— Emlékezés Jeszenyinre —

Az orosz költészet — a lírára gondolok — Puskin és Lermontov óta adósa volt a világirodalomnak. A nagy és legnagyobb prózaírókat nem követte költözseni; száz év is eltelt, ... aztán hirtelen mint a gépfegyver ha megszólal, belerobbant néhány név... egy egész sorozat. S a sorozatból a lehangosabban, legértékállóbban Jeszenyin neve maradt itt. Jeszenyiné, aki kitöltötte a poézis határait a költészet határtalan országútján...

oOo

Jött egy parasztivadék a rjazani kormányzóságból — Jeszenyin legtöbb életrajzában szülőfalujának neve nem is szerepel, Konsztantinovónak hívják — igen, 1913-ban történt, hogy egy parasztivadék verseivel házalt a pétervári szerkesztőségekben. Bizonyára sokan vele, mindennap százan kopogtattak így, poéták, titkos drámaírók, utánérzők, kócosok, a „kutyanyelv” megszállottjai. Otthonról hozott verseiben — Jeszenyinnél — idillikus hang; a fiatal poéta szépnövésű, megnyerő arcú, legfeljebb talán a hangja kissé túlöntudatos. Dehát — tizennyolc éves mindössze!

Jeszenyinről ez az első képünk. Lelkesen dalol a tájról, faluról, otthonról; mint az olvasztott méz a hangja:

*Villog már az ősznek rozsdaszín sörénye
Acélosan csillan patkójának fénye.*

*A pataknak partját boróka borítja
Csöndben borul rá az esti csillag hídja*

*Kolduló barátként esti szellő ballag
Lába nyomán sárgult levelekből szalag.....*

(Az ősz)

A misztikum ott leselkedik majd minden sorában. Nyelvének szépsége, képeinek gazdagsága és újszerűsége meghökkentette és kalapemelésre készítette az irodalmi vezéreket, Alekszandar Blochot, Nikoláj Klujevet, Andrej Bjelijt (Jeszenyin a haladókhöz csatlakozott, ahhoz a csoporthoz amely körülbelül azt a szerepet játszotta, mint a magyar irodalomban a Nyugat). Talán ekkor született a Kék versek sorozata is; ekkor még Jeszenyin szinte bukólikus hangért jár vissza a faluba.

*Hol vagy ó hol, apai ház?
Mögötted dús aranykalász,
Hol vagy ó hol, kis kék virág,
Gyümölcstől rengő lombos ág,
Hol vagy ó hol, apai ház?*

*A vízen túl kakas rikolt,
A pásztor nyája sárga folt,
Csillogó tükrén a patak
Három kis csillagot mutat
A vízen túl kakas rikolt.*

*Zúg az erdő — vén szélmalom,
A ház mögött szelid halom
Mentén lengeti a mezőt
És láthatatlan poresőt
Hint rá a vén időmalom...*

Életét ebből az időszakból innen a nagy földrajzi és időbeli távolságból nehéz követni. „Sok volt belőle a hamvas barackból” — írták róla ekkor.

Aztán elnyelte a nagy háború, a világháború.

Sokéves szünet után ott találjuk fegyverrel a kezében az októberi forradalom harcosai között. Később Moszkvában Anatol Marienhof, Vadim Sersenevics és Vszevolod Ivanov társaságában kiadja az ugynevezett „imaginista” manifesztumot. Az imaginizmus egyike volt a „modern” expresszionista irodalmi irányzatoknak; a győzelmes forradalom nyomán ott Moszkvában is sok mindennel kísérleteztek az írók. Táborokra szakadva harcoltak, absztrakciót hirdettek — ilyen versekkel vélték a forradalmat legjobban szolgálni. „Le kell rombolni a tekintélyeket” — ez volt egyik jelszavuk. (Ez volt a proletkult korszaka is). Volt ebben a táborban tehetséges és tehetségetelen egyaránt. Nemcsak költészetükkel hökkentették meg a moszkvaiakat, viselt dolgaikkal is. Későbbi orosz regényekben nyomát találjuk ezeknek a kalandoknak; a forradalmi heroizmus

mellett ezeket a furcsaságokat, extravaganciákat is felsorolják. Erre az időre utal Jeszenyinnek „Az állatok pajtása” című verse:

*Nem csalom többé magam. A bánat
És a gond elült ködös szivemben.
Miért rágalmaznak sarlatánnak?
Miért tartanak botrányhősnek engem?*

*Moszkvai vagyok, szájtató, hetyke
Ilyennek tud az egész Tverszkája,
Könnyű lépteim nyomát követve
Ismer a környék minden kuttyája.*

*Elöttem, ha lovak elkocognak
Üdvözölnek a fejükkel intve
Pajtása vagyok az állatoknak
Lelkük meggyógyul szeszélyeimre.*

*Cilinderben járok, nem a nőkért
Ilyen vágyak szivemben nem élnek,
Hanem könnyű búfeledtetőként
Zabot adni benne a gebéknek.*

(Az állatok pajtása)

A poétáknak, művészeknek és bohémeknek ez a cilinderes menete — a lovak etetése Moszkva központjában, cilinderből — nem jelkép, túlzás, hanem fizikai valóság volt ezekben az években.

Alekszej Tolsztoj Jeszenyinről írva éppen ezekből az évekből így idézi alakját: „Szergej Jeszenyin vérbeli falusi parasztlegény, szókehajú, kékszemű, szemtelen piszeorrú. Ha 300 évvel korábban élt volna, 300 gyönyörű nótát ír... lelkes kikeleti könyekkel sírt volna, fiúkat és lányokat nemzett volna és földi életének alkonyán valahol erdei remetlakban halk és bánatos ábrándozásban fejezte volna be életét. De a sors napjainkba sodorta... Moszkvában élt kicsapongások, kőkeményre fagyott vértócsák és rothadó hullák között, gramofonok között amelyek a piactéren átkokat recsegtet, tetves, bűzös káposztafőzelék és álmok közepette hatalmas betonvárosokról és elektrifikálásról. A nagy orosz regényíró őszinte szókimondása sokban hozzájárult Jeszenyinről kapott képünk tisztázásához. Valóban „a forradalom után” a hatalmas események, amelyek mennydörgésszerű robajjal zúzták össze a régi orosz világot, annyira lenyűgözték az értelmet és olyan ellenállhatatlan erővel sujtottak le... az emberi lélekre hogy csak a hullámok elültével jelennek meg az első objektív költői képek Jeszenyinnél is”.

Már ebben az időben világosan láthatjuk a kettősséget Jeszenyin művészetében. Szinte mértani pontossággal szétkülönböztethetjük nála a „falusi” és „városi” verseket. Amazok tobzódó színek, tájleírások, túlcsgorgó érzés — emitt városi hetykeség, gaminos hang, cinizmus. S ebben a kettőtségben fuldoklik — látszólag — élete végéig. Ez azonban csak felületes, külső kép róla, annak öröm, aki szereti a dolgok beskatulyázását. Valójában a költő lelkében folyó hatalmas művészi birkózásnak igen sok „átmeneti” megnyilvánulása van s éppen legcsodálatosabb verseiben szárnyal magasba a vágy: összeforrasztani a kettőt.

oOo

Egyszer így jellemezték Jeszenyint „Nála... tökéletesebben senki sem tudta megénekelni a csöndesvizű folyók ködborította partjait, beláthatatlan erdők lombjának zöld zúgását s a végtelen szeppe fűvének hullámlzását, az őszi szél bánatos suttogását, az északi nyír szűz tavaszi köntösét, a tó vizén vörös hattyúként úszó nyári alkonyatot, dagadozó vitorlákkal felvonuló viharfelhőket, a napsugarak fésűjével fésülködő partmenti bokrokat... akiknél megragadóbb és elbájolóbb képekkel senki sem tudta elénkvarázsolni a nagy orosz föld minden titokzatos szépségét”. A fullasztó szózatagot, amelyet idéztem, Jeszenyin képeiből szedhette össze a korabeli méltató — természetimádó szektarianizmus lenne azonban ennél maradni és Jeszenyinből csak ennyit hallani. A tájköltészet még legmagasabb fokán is csak egyik fejezet Jeszenyin poéziséban. Különbben nála a tájban, az ember felesel folyton! Ő ekkor már a klasszikus, mértéktartó lélek, aki megelégszik a tájhangulat frisségével vagy rezignációjával, belopja mindenütt a szavak forradalmát.

*Az eső nedves seprője réten,
Füzesen tisztogatásba fog.
Kavard szél a lomb-avart serényen, —
Mint te, én is csavargó vagyok.*

*Szeretem, ha fák az erdőn sorba
Mint bikák, nehézkés léptűek,
A csikorgó galyakat tiporva
Térdig mocskolják törzsüket*

*Ott van, ott az én rőt színű nyájam!
Rólam jobban vajj' ki énekel?
Látom, amint az ember nyomára
Lassan ráhull az alkonylepel.*

*Hazám! erdőm, hazám! egyedül
Vagyok dalnokod, rikkancsod szinte.
Mentha — s zsályaillatod vegyül
Bánatos, vadizű verseimbe.*

*Fehér nyírfák tetejébe merit
Most a holdköcsög, azt önti széjjel.
Meg akar fojtani valakit
A temetőkereszt két kezével.*

(Az örök csavargó)

Ez a táj már a robbanásig feszült; a városból megtérő poéta ujságkiabáló rikkancsot ültet az erdőszótárba, a fákat előnyomuló nehéz bikának látja, vállalja a versben a szél sorsát mint örök csavargóét... a tájszépség tehát nem idillikus, hanem merész és meggondolkoztató.

Ó ezek az örök visszajárások a faluba! A városból megtérő poéta, mondom — meghozta magával az örök feleselést, magyarázkodást és magával hozta a nyugtalanságot is. Altatónak és elzsongítónak teszi meg kirándulásait a tájba — de mi lesz mégis kirándulásaiból? S hol van már a kék versek alaphangulatától.

Művészete beérik. A költözseni kezdi kitólni a poézis határait. Ezek már új ösvények, s micsoda ösvények! Az állatsors milyen forradalmi lázadását írja meg a „Tehén”-ben:

*Foga hullt, gyenge csontja
Szarván évek árka nőtt
Aszott mezőkre goromba
Hajcsárja kiverte őt*

*Zajt nem szível és a csendbe
Tünődvén eszébe jó
Messzi multból fölmerengve
Egy fehér lábú üsző*

*Fiát sem hagyták meg nála
Első kedve búra vált.
A szellő a rezgőnyárfa
Alatt borjúbórt cibált*

*Cölöp mellett nemsokára
Rá is a fia sorsa vár.
Hurkot vetnek a nyakába
Viszik a vágóhídra már*

*S míg lerogy és elfoly vére
Szeme valamit keres
Álomként villan elébe*

Aztán az aratásról és a kenyérről szóló verse (az aratás nála: „buzagylkosság”)

*Bizony ő a zord és nyers valóság,
Erte kínlódnak az emberek.
A kalászba úgy suhint a sarló
Mintha hattyúnyakba metszenek*

(Dal a kenyérről)

A feleselő városi hang aztán már mindent, mindent kikezd. Ha pedig odabent az aszfalton vonszolja fáradt testét — felnéz az égbe és a magas házak között: nini, kék az ég! Jaj, kék az ég! A falut a város, a várost a falu felől ostromolja képeivel

Egész életét versein át követni persze lehetetlen feladat számomra — mégha csak pár tucatnyi is ez a termés. Fordításunk aránylag kevés van róla, legnagyobb forradalmi poemája az Inonia nem került magyar átültetésre. Úgynevezett „falusi” versei felé a két háború közötti időszakban főleg olyanok nyúltak, olyan fordítók, akik idillt kerestek vagy emberi önvallomásra utaló sorait szedték elő. De már ezekből is utólérhetetlenül lép elénk a zseni, aki az újat ujszerűen mondja, a megkopott szavaknak új értelmet ad és új szöfűzéseiben sejteti, hogy milyen határtalan is a poézis országútja.

Örök rejtély marad, hogy az orosz falunak — ahogy ő nevezte magát: utolsó poetája (valójában ő volt az első, aki költői szívvvel szállt az orosz faluhoz) mondom, hogy ez a különös prófétalélek az érzéseknek ilyen hitese nagy őre sohasem látta meg az éhséget és a nyomort az orosz faluban, még a forradalom előtti faluban sem. Egyetlen képe sem utal hogy együttérzése lenne, szociális együttérzése falusi parasztjaival. Hazajáró verseiben mindig csak övét, családját keresi fel s ezekbe a versekbe valami fanyar életuntság, kiábrándulás keveredik. Tisztán érezni bennük valami nagy ellenkezést. Menekülést a szolamidézettől? S ha elkerülhetetlen a „lojalitás” kinyilvánítása félmegoldásokkal és fáradtan teszi csak. Ezek a költői levelei különben lényegesen különböznek — erő dolgában — többi költeményeitől; hol van például az „Otthon” című poemának hangja attól, melyet az „Oroszország”-ban megütött?

Melyik volt az igazi Jeszenyin? Ő — öngyilkossággal válaszolt erre, így döntötte el a kérdést. 1925 december 27-én Leningrádban eldobta magától életét. Két év előtt még hírneve csúcsán álló poeta, aki egyízben 25.000 ember előtt szavalta verseit s a tömeg lelkesé-

dése határtalan volt. Aztán világcsavargó, aki a Szovjet határain túl eljut Amerikáig, Perzsiáig. Irigyelt szépasszony férje; Isidora Duncan, a felesége világhírű táncosnő (jellemző: beszélni nem tudtak egymással, a feleség nem tudott oroszul, Jeszenyin meg csak oroszul beszélt). Mi hajtja vissza hazájába a poetát? Bizonyos, hogy a kapitalista világban odakünn kiábrándulás érte — mégis csak az Október, a forradalom gyermeke volt — az orosz táj mégegyszer utánanyult. Éppen, mint egyik korábbi versében oly megdöbbenően írja:

*A láncodat letépni nem tudom, benőtt a csontomig
De mint csendülő fohász, úgy csönget és panaszkodik
S az álmat is, lehet, levetném
De kborult a puszták végtelenjén.*

A szteppék végtelenjén, a nagy orosz rejtélyben, kborult az évtized s talán az egész évszázad legnagyobb orosz poetájának álma, lelke és élete. Olcsó drámai hatás ideiktatni hogy költőtársa és legnagyobb ellenlábasa Majakovszki öngyilkossága nyomán „korholó” verset intézett hozzá. S hogy pár év múlva ő maga is öngyilkos lett.

Egy fiatal parasztlegény dalos lelke megindult meghódítani a poezist. S olyan utakra olyan költői ösvényekre tévedt ahová előtte nem lépett senki. Aztán megölte magát. Tragédiájából ne vonjunk le semmilyen következtetést, legfeljebb azt: hagyjuk a költőket virulni, hagyjuk meg a hangjukat, talán ők tudják mégis legjobban, mi van a szívükben...